

UDK:377.36.016:316.454.5:004

Xabiba AGALIYEVA,

*Pedagogik innovatsiyalar, professional ta'lim boshqaruv hamda
pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti tayanch doktoranti
E-mail: agaliyevahabiba@gmail.com*

TDTU dotsenti, p.f.f.d. O.O.Daminov taqrizi asosida

TECHNOLOGY OF FORMATION OF STUDENTS' COMMUNICATIVE COMPETENCE

Annotation

This article highlights communication and its content in the formation of communicative competence among students and the technology of formation of communicative competencies. It also talked about the goals and levels of formation of communicative competencies among teachers.

Key words: Competence, communication, communicative competence, educational, professional competence, educational process, level of communication, communication goals, communication technology.

ТЕХНОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Аннотация

В данной статье освещается коммуникация и ее содержание в формировании коммуникативной компетентности у студентов и технологии формирования коммуникативных компетенций. В нем также говорилось о целях и уровнях формирования коммуникативных компетенций у педагогов.

Ключевые слова: Компетентность, коммуникация, коммуникативная компетентность, образовательная, профессиональная компетентность, образовательный процесс, уровень коммуникации, коммуникационные цели, коммуникационные технологии.

TA'LIM OLUVCHILARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Annotatsiya

Mazkur maqolada ta'lim oluvchilarda kommunikativ kompetentlikni shakllantirishda kommunikatsiya va uning mazmuni hamda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish texnologiyalari yoritib berilgan. Shuningdek, ta'lim oluvchilarda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish maqsadlari va darajalari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Kompetensiya, kommunikatsiya, kommunikativ kompetensiya, ta'lim oluvchi, kasbiy kompetensiya, ta'lim jarayoni, kommunikatsiya darajalari, kommunikatsiya maqsadlari, kommunikatsiya texnologiyasi.

Kirish. Hozirgi zamon talablariga mos keladigan kadr zamonaviy ilm va bilimlar bilan ta'minlashi kerak. Shu bilan birgalikda mazkur zamonaviy ilm va bilimlarni shaxsiy sifatleri orqali namoyon etadigan kadrlarni tayyorlash ta'lim tizimidagi ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bunda o'quvchi kommunikativ kompetentli bo'lishi kerakligi talab etiladi. Kommunikativ kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish jarayoni har bir kasb uchun malaka talabida keltirib o'tilgan. Bir tomondan, Boloniya jarayoni va YUNESKO hujjatlarining mutaxassislariga bo'lgan talablariga muvofiq, kommunikativ kompetensiya umumiy kompetensiyalar ro'yxatiga kiritilgan bo'lsa, boshqa tomondan, turli darajadagi kasblar uchun bu kasbiy kompetensiyalarda xam ko'rsatib o'tilgan. Shu munosabat bilan ta'limni rivojlantirishning hozirgi bosqichining o'ziga xos xususiyati-bu turli xil ta'lim muassasalari bitiruvchilarining zamonaviy axborot jamiyatining mehnat bozori sharoitiga moslashishi va o'zini o'zi anglashga tayyorligini ta'minlaydigan "umumiy va kasbiy kompetensiyalarga" ega bo'lishi uchun ta'lim maqsadlarining turli tarkibiy qismlarini birlashtirishni talab etadi. Kommunikativ kompetensiyaga ega bo'lgan kadr kommunikativ aloqa maqsadini shakllantirishga, kommunikativ o'zaro ta'sir taktikasini yaratishga, ushbu kommunikatsiya vaziyatining ishtirokchilarini pozitsiyasini va aloqa ta'sirida o'z pozitsiyasini aniqlashga, natijani to'g'ri yo'naltirishga va natijaviylikka xarakat qiladi. Ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish, ta'lim oluvchilarni kasbiy

faoliyatga tayyorlashda to'g'ri aloqa usullarini tanlashga ko'maklashadi va ularga jarayon amaliyotini joriy etish uchun kompetensiyaviy yondoshuvlarni taklif etadi. Kommunikativ kompetensiya fenomenining murakkabligi, birinchi navbatda, "aloqa" tushunchasining mazmuni bilan bog'liq bo'lib, u nafaqat "axborot almashinuvi sodir bo'ladigan va shaxslararo aloqalar o'rnatiladigan subyektlarning o'zaro ta'siri" deb, balki o'zaro hamkorlik sifatida ham talqin etiladi. Demak, ushbu ta'lim jarayoni ishtirokchilari tomonidan amalga oshiriladigan kommunikativ harakatlar aloqa pozitsiyasini hisobga olishga, shuningdek umumiy maqsadga erishish uchun o'zaro birgalikdagi faoliyat harakatlarini muvofiqlashtirishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Kommunikativ kompetensiya shakllanish jarayoni va ularni ta'lim oluvchilarning kasbiy faoliyatiga yo'naltirish nazariyalari bo'yicha bir qancha tadqiqot ishlari olib borilgan.

U.Mingboyev o'z ilmiy ishlarida informatika va axborot texnologiyalari fanini o'rganishda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish jihatlari ko'rib chiqilgan. Ularning fikriga ko'ra, kompetensiya aniq bir soxadagi mahsuldor faoliyat uchun zarur bo'lgan subyektning o'zaro bir biri bilan bog'langan sifatleri (kasbiy va umummadaniy) majmuasini o'z ichiga oladi [3].

MDH olimlari tomonidan Teslenko va Latinsev kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning to'rt darajasini ajratib ko'rsatadilar:

1) vazifalarning reproduktiv darajasi eng yuqori darajani egallagan asosiy daraja;

2) maqbul adaptiv, talabalar kommunikativ kompetensiyaning barcha tarkibiy qismlariga talab darajasida yega bo'lmaganda, lekin shu bilan birga uning namoyon bo'lishiga tayyorligini ko'rsatsa (tartibsiz bo'lsa ham) va sezilarli salohiyatga yega bo'lsa;

3) ijodiy-izlanish-talabalar kommunikativ kompetensiyaning yetarli darajada rivojlanganligini namoyish yetadilar, muammoli vaziyatlarda muvaffaqiyatli harakat qiladilar, axborot muhitiga moslashishga tayyor;

4) refleksiv-baholovchi – talabalar o'zlarini qiziqtirgan muammolarni mustaqil ravishda aniqlaydilar va ularni hal qilish uchun kommunikativ vaziyatlarni tashkil qiladilar.

Kommunikativ kompetensiyaning eng yuqori darajasi insoni qiziqtirgan muammoli vaziyatlarni hal qilish va axborot muhitini tashkil qilish uchun shakllantirilgan bilim, ko'nikma va faoliyat usullaridan foydalanishga tayyorgarligidir. Buning uchun quyidagilarni e'tiborga olishi lozim:

1) gumanistik yo'nalishning muayyan fazilatlarini;

2) nutqi bilim, ko'nikma va malakalar va nutq texnikasi (kognitiv, ta'sirchan, tartibga soluvchi);

3) kasbiy faoliyat sohasida kommunikativ bilim, ko'nikma va malakalarni amalga oshirishga tayyorgarlik va ushbu tayyorgarlikni amalga oshirishga intilish.

Kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda shaxsning kommunikativ kompetensiyasi ikki tarkibiy qismdan iborat bo'lib, bular – umummadaniy va kasbiy kompetensiyalardir [4].

Tadqiqot metodologiyasi. Umummadaniy kommunikativ kompetensiya insonning turli vaziyatlarda muloqot qilish qobiliyatini tavsiflaydi va kundalik aloqa amaliyoti darajasida amalga oshiriladi. Shaxsning kasbiy faoliyatida maxsus kommunikativ kompetensiya zarur va o'ziga xos tarkib bilan ajralib turadi. Shunday qilib, kadrlar uchun, kommunikativ kompetensiya zarur bo'lib, u kommunikativ o'zaro ta'sir strategiyasi, maqsadga erishish usullari va aloqada olingan natijani birlashtirish texnologiyasi bilan tavsiflanadi. Tashkiliy va boshqaruv faoliyati kontekstida shakllangan kommunikativ kompetensiya kadrga samarali aloqa usullari orqali ish beruvchi tashkilotning tashkiliy tizimining maqbulligiga ta'sir ko'rsatishga imkon beradi. Zamonaviy boshqaruv sharoitida kommunikativ kompetensiya ish beruvchilar talabining birinchi pog'onalaridan joy egallagan kompetensiyalardan biri xisoblanadi. Ta'limni rivojlantirish nafaqat kadrlar rivoji balki iqtisodiyot va siyosat uchun xam ajralmas bir bo'lak xisoblanadi. Jaxon bozori talablariga raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda, o'quvchi yoki talabalarning kommunikativ kompetensiyasi rivojlanganlik darajasi muhim vazifani bajaradi. Zamonaviy ta'lim shaxsiy resursni boshqarish bilan birga kasbiy faoliyatni xam nazarda tutadi. Umumiy kompetensiyalar kasbiy kompetensiyalar bilan chambarchas bog'liq, ularni uyg'unlashtirish va kasbiy faoliyat jarayoniga tadbiq etishning ustuvor yo'nalishlarini tarkib toptiradi. Kelajakda jahon bozori talablariga javob beradigan kadrlarni tayyorlash maqsadida, ta'lim muassasi o'qituvchilari kompetentli yondashuv asosida kerakli metodlardan foydalangan xolda dars jarayonini tashkil etishi va uni ta'lim oluvchilar o'rtasida qizg'in muxokama qilinishini targ'ib etishi kerak.

Kommunikativ kompetensiya quyidagi ko'rinishlarda aks etadi: kasbiy va o'quv vaziyatlarda muloqotga ishonch bilan kirish, fikrlarini aniq yetkazish, harakatlarini aniq tasvirlash qobiliyati; guruhda samarali ishlash, guruh rahbari va a'zosi rollarini bajarish, shuningdek, vazifani aniqlashtirish, umumiy vazifani hal qilish uchun boshqa guruh a'zolarining ko'nikmalarini aniqlash va ulardan foydalanish, ziddiyatli

vaziyatlarni samarali hal qilish, o'zlarini rag'batlantirish va boshqalar.

Xorijlik olimlar M.Canale va M.Swain asarlarida kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirish muammosi kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishning oqilona mexanizmini yaratish asosida kadrlarning shaxsiy va kasbiy resurslarini takomillashtirish zarurati va imkoniyati nuqtai nazaridan ko'rib chiqqanlar.

Tahlillar va natijalar. Hozirgi vaqtda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirishga yondashuvlar orasida modellashirish eng samarali texnologiya hisoblanadi. Bunda kommunikativ kompetensiya ta'lim oluvchilarning o'quv natijalarida o'z aksini topadigan va o'qitish jarayoniga osongina mos keladigan va uni loyixalashga imkon beradigan model hisoblanadi. Ta'lim oluvchilarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish maqsadi, avvalo:

ta'lim oluvchilarning zamon talablariga javob berishi

ta'lim oluvchilarda umumiy va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish

ta'lim oluvchilarning olgan bilimlaridan yutuqlari

O'quv jarayonini maqsadlarni belgilash, rejalashtirish va tashkil etish, shuningdek, uni takomillashtirish va natijalar ko'rinishidagi maqsadlarni amalga oshirishga yordam beradigan ta'lim muhitidagi o'zgarishlarni ishlab chiqish va amalga oshirish asosini tashkil etadi. Maqsadlar kommunikativ kompetensiyani shakllantirish bo'yicha o'quv faoliyatini loyihalashni maqsadini belgilashdan boshlaymiz, chunki o'quv jarayoni modeli doirasida aniq belgilangan maqsadlar o'qituvchiga yakuniy natijaga erishishdan oldin ularni amalga oshirishdan qochishga imkon bermaydi va ushbu natijani boshqarish usulini aniqlashga imkon beradi.

Kommunikativ kompetensiyani shakllantirish uchun o'quv faoliyati modelining har bir elementini batafsil ko'rib chiqamiz:

Birinchi darajadagi maqsad kommunikativ kompetensiya shakllantirishning milliy va global darajadagi kasbiy aloqa sharoitida kommunikatsiya ko'nikmalarini samarali qo'llay oladigan kadr, doimiy kasbiy rivojlanishga tayyor bo'lgan malakali mutaxassis bo'lishi kerak Ikkinchi darajadagi maqsadlar ta'lim oluvchilarning ma'lum bir maqsadli guruhning ehtiyojlarini, shu jumladan ularning shaxsiy va kasbiy manfaatlarini hisobga olgan holda shakllantiriladi.

Uchinchi darajali maqsad esa kommunikatsiya ko'nikmalarini diagnostikalashi va muhitga to'g'ri yondashishi va talablarni hisobga olishini nazarda tutadi.

Texnologiya sifatida ilmiy, yaxlitlik, izchillik va murakkablik tamoyillari nuqtai nazaridan kommunikativ kompetensiyani shakllantirish orqali biz ta'limni tashkil etishda interaktiv faoliyat sifatida ko'rib chiqdik.

Kasbiy amaliyot davrida samarali kommunikativ aloqalarni yo'lga qo'yish va boyitib borish, unga ta'sir etuvchi omillarni imkoniyatlarini o'rganish lozim. Shakllantiruvchi bosqichda ta'sir dinamikasini yaratish uchun o'quv jarayonni tashkil etishni turli shakllari va uning samaradorli darajasi o'rganiladi va baxolanadi. Bu jarayonda interfaol o'qitish usullarini qo'llash eng texnologik va samarali hisoblanadi. Kommunikativ kompetensiya shakllanish jarayonida, guruh yoki juftlik ishlarida simulyatsion o'yinlar va professional kontekstlarni ko'rib chiqish jarayoni ijobiy natija beradi. Shu bilan birga, mavjud kasbiy tajriba va rivojlanayotgan kommunikativ kompetensiya kelajakdagi mutaxassisa samarali kasbiy faoliyatni ijtimoiy mas'uliyat bilan birlashtirishga imkon beradigan birlikni tashkil etishga va shu bilan raqobatbardoshligini oshirishga va uning potensial ish beruvchiga tavsiya etilishiga muxim turtki bo'ladi. Faol va interaktiv o'qitish usullari, shu jumladan dialogli seminarlar, psixologik o'yinlar seminarlar, guruh muhokamalari, rolli

o'yinlar kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga va umuman ta'lim jarayonida o'qitish uchun foydalanilganda bir qator afzalliklarga ega. Birinchidan, ushbu jarayon shaxsiy va korporativ maqsadlarga erishish uchun kommunikativ kompetensiyalarga ega bo'lgan malakali mutaxassisga aylantirish uchun qulay muhit yaratishga imkon beradi. Ikkinchidan, interfaol texnologiyalardan foydalanish ta'lim oluvchining nafaqat o'qituvchi bilan, balki bir-biri bilan samarali kommunikativ aloqasini o'rnatish uchun samarali hisoblanadi. Modellastirilgan kundalik va kasbiy vaziyatlarning turli rollarini sinab ko'rish orqali talabalar bir vaqtning o'zida hayot va ish uchun avtonomiya va muloqot qobiliyatlarini shakllantiradilar. Bundan tashqari, interfaol topshiriqlarni bajarayotganda ta'lim oluvchi nafaqat tengdoshlari bilan, balki o'rganilayotgan material bilan, shuningdek, o'rtoqlari bilan baham ko'rgan o'z g'oyalari bilan bo'lishadi va shuningdek kasbiy faoliyatiga bo'lgan qiziqishni

saqlab qoladi, o'zini va boshqalarni muammosini ijobiy hal qilishga undaydi. Interfaol texnologiyalarning muhim afzalligi shundaki, ular ta'lim oluvchida mavjud bo'lgan kommunikativ tajribani hisobga olish va undan foydalanishga imkon beradi, simulatsion o'yinlar esa kasbiy faoliyatda kommunikativ kompetentligini boyitibgina qolmay, uni o'z trayektoriyasini tuzishga imkoniyat yaratadi.

Xulosa va takliflar. Ta'lim texnologiyalarini ko'llash va ulardan samarali foydalanish, kommunikativ kompetentlikni shakllantirishning har qanday bosqichlarida o'z ta'sir kuchini ko'rsatadi va ta'limga kompetentli yondashuvni talab etadi. Ta'lim oluvchilarda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish uchun ta'lim jarayonlarida shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondoshuvlardan foydalanish orqali e'tibor kasbiy va umumiy kompetensiyalarga e'tibor qaratish lozim.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 6-sentabrdagi PF 5812-son Qarori "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida"
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 7-avgustdagi 466-son Qarori "O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"
3. Mingboyev U.X. "O'quvchilarda kommunikativ kompetensiyalarini takomillashtirish metodikasi":Diss.... p.f.n.-T.:2019.-29-56b.
4. Muslimov N.A. "Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi". Toshkent – «Fan va texnologiya» – 2013 128b 26-27b.
5. Столяренко Л.Д. Педагогика. - Ростов н/Д: Феникс. 2013.
6. Raximov Z.T. "Innovatsion yondashuv asosida bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarining o'quv-bilish kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi":Diss....p.f.n.-T.:2019. 32-44 b.